

John Reed (1914)

## Mexiko i uppror

Vid Yermo finns ingenting annat än mil efter mil av sandöken, glest beväxt med mesquitebuskar och dvärgkaktus. Den sträcker sig västerut mot taggiga guldbruna berg och österut mot slättens dallrande horisont. En bucklig vattentank med alltför litet, skitigt och alkaliskt vatten, en förstörd järnvägsstation, skjuten i stycken av Orozcos artilleri för två år sedan och ett växelspår utgör samhället. Det finns inget vatten att tala om på sex mil. Det finns inget gräs åt djuren. I tre månader under våren driver heta bitande vindar gult damm över den.

Längs det ensamma spåret mitt i öknen stod tio enorma tåg — pelare av eld om natten och av svart rök om dagen — och sträckte sig längre mot norr än ögat kunde nå. Runtomkring dem i buskagen hade niotusen man slagit läger under bar himmel. Varje man hade sin häst bunden vid busken bredvid sig där hans enda poncho och röda strimmor av torkande kött hängde. Från femtio vagnar lastade man av hästar och mulor. Täckt med svett och damm dök en trasig dragon in i en boskapsvagn bland de vinande hovarna, svängde sig upp på en hästrygg och körde in sporrarna djupt med ett tjut. Sedan kom ett förskräckligt trummande från förskrämda djur och plötsligt slungades en häst med våldsamt kraft ut genom den öppna dörren, vanligen baklänges, och vagnen spydde ut flygande massor av hästar och mulor. De kom på fötter och flydde i panik frustande genom vidöppna näsborrar åt den friska luften. Då blev den vida vaksamma kretsen av ryttare *vaqueros* och lyfte sina stora lassoöglor genom det kvävande dammet och de springande djuren virvlade runt, runt på varandra i panik. Officerare, ordonnanser, generaler med sina staber, soldater med grimmor på jakt efter sina hästar galopperade och sprang förbi i en otrolig röra. Vrenskande mulor spändes för ammunitions-kärrorna. Dragoner som kommit med de senaste tågen vandrade runt och letade efter sina brigader. Långt borta sköt några män efter en kanin. Från taken på godsfinkorna och från Hakvagnarna, där de bodde i hundratals, tittade *soldaderas* och deras svärmar av halv nakna barn ner och skrek gälla råd och frågade alla och envar om de händelsevis hade sett Juan Moneros eller Jesus Hernandez eller vad nu deras man råkade heta... En man som släpade ett gevär efter sig vandrade fram och ropade att han inte hade fått något att äta på två dagar och att han inte kunde finna sin kvinna som gjorde *tortillas* åt honom, och han antog att hon hade övergivit honom för att följa med någon... från någon annan brigad... Kvinnorna på vagnstaken sa: *Válgame Dios!* och ryckte 'på axlarna; sen slängde de ned några tre dagar gamla *tortillas* till honom och bad honom att för hans kärlek till Vår Fru av Guadalupe låna dem en cigarrett. En bullrande smutsig folkmassa stormade lokomotivet på vårt tåg och skrek efter vatten. När lokföraren körde bort dem med en revolver och sa åt dem att det fanns gott om vatten i vattentåget gav de sig av och skingrade sig tvehåset, medan en ny folkmassa intog deras plats. Runt de tolv väldiga tankvagnarna kämpade en vild hop av folk och djur om en plats vid de små kranarna som rann hela tiden. Ovanför området tornade ett mäktigt damm-moln, en mil långt och en kilometer brett, upp sig i den stilla heta luften och spred tillsammans med den svarta röken från lokomotiven undran och skräck bland de federala truppernas förposter åtta mil därifrån på bergen bakom Mapimi.

När, Pancho Villa for från Chihuahua till Torreon bröt han telegrafförbindelserna norrut, ställde in tågförbindelsen till Juarez och förbjöd med döden som vite någon

att föra eller sända underrättelser om hans avfärd till Förenta staterna. Hans syfte var att ta de federala trupperna med överraskning, och det fungerade strålande. Inte någon, inte ens Villas

stab, visste när han skulle lämna Chihuahua; armén hade dröjt sig kvar där så länge att vi alla trodde att den skulle bli kvar två veckor till. Och så på lördag morgon vaknade vi och fann att telegraf och järnväg var avskurna och att tre ofantliga tåg med Brigada Gonzales-Ortega redan hade gett sig av. Zaragosa for nästa dag och Villas egna trupper morgonen därpå. Genom att handla med den snabbhet som alltid kännetecknar Villa hade han hela sin armé koncentrerad till Yermo redan följande dag, utan att de federala trupperna visste att han hade lämnat Chihuahua.

Det var folksamling runt den portabla fälttelegrafens som hade riggats upp i den förstörda stationsbyggnaden. Därinne tickade apparaten. Soldater och officerare om varandra täppte till fönstren och dörren, och då och då skrek telegrafisten något på spanska och ett riktigt vrål av skratt uppstod. Det verkade som om telegrafisten hade kommit att avlyssna en ledning som inte hade förstörts av de federala trupperna — en ledning som var kopplad till den militära förbindelsen från Mapimi till Torreon.

— Hör på, skrek telegrafisten. Överste Argmedo som för befäl över *cabecillos colorados* i Mapimi telegraferar till general Velasco i Torreon. Han säger att han ser rök och ett stort dammoln norrut och tror att några rebellstyrkor är på väg söderut från Escalon!

Natten kom med molnig himmel och en vind som började röra upp dammet. Bland kilometer efter kilometer av tåg fladdrade *soldaderas* eldar från taken på godsfinorna. Så långt ut i öknen att de slutligen bara syntes som knappålshuvudstora flammor sträckte sig arméns oräkneliga lägereldar halvt förmörkade av det böljande dammet. Stormen dolde oss fullkomligt för de federala utkikarna.

— Till och med Gud, anmärkte major Leyva, till och med Gud är på Francisco Villas sida!

Där ute i dammstormen på en flakvagn alldeles framför vår låg några soldater runt sina eldar med huvudet i sina kvinnors knän och sjön La Cucharacha (Kackerlackan) som i hundratals satiriska verser berättar vad konstitutionalisterna skulle vilja göra när de tar Juarez och Chihuahua från Mercado och Orozco.

Over vinden märkte man det väldiga trumpna mumlet från massan, och ibland ropade någon vaktpost med falssettämma:

— *Quién vive?*

Och svaret:

— *Chiapas! Qué genie? Chaco!*

Genom natten ljöd det kusliga ljudet från de tio lokomotiven när de signalerade fram och tillbaks till varandra.

I gryningen nästa morgon kom general Torribio Ortega till vår vagn och åt frukost — en mager mörk mexikan som kallas Den ärbare och Den allra modigaste av soldaterna. Han är utan konkurrens den mest öppenjärtiga och osjälviska soldaten i Mexiko. Han dödar aldrig sina fångar. Han har vägrat ta emot ett öre mer än sin magra lön från revolutionen. Villa respekterar honom och litar på honom kanske mer än på alla sina andra generaler. Ortega var fattig, en cowboy. Han satt där med armbågarna på bordet och glömde bort frukosten, hans stora ögon blixtrade och han log sitt milda leende och berättade för oss varför han kämpade.

— Jag är ingen bildad människa, sa han. Men jag vet att det sista folk gör är att strida. Bara när det blir så dåligt att man inte står ut, va? Och om vi nu ska döda våra bröder så måste det leda till något bra, va? Ni i Förenta staterna vet inte vad vi har varit med om, vi mexikaner! Vi

har sett hur vårt folk, det enkla fattiga folket har

plundrats i trettiofem år, va? Vi har sett hur Porfirio Diaz rurales och soldater har skjutit ned våra bröder och våra fäder och hur de inte har kunnat få någon rättvisa. Vi har varit med om hur våra åkrar har blivit tagna ifrån oss och hur vi alla har sålts till slaveri, va? Vi har längtat efter våra hem och efter skolor som skulle lära oss något, och de har bara skrattat åt oss. Det enda vi alltid har önskat är att få leva och arbeta i fred och göra vårt land stort, och vi är trötta, dödströtta på att bli lurade...

Utanför i dammet som virvlade förbi under en himmel med drivande skyar satt långa rader av soldater till häst i dunklet medan deras officerare passerade framför dem och noggrant granskade patronbälten och gevär...

Over öknen västerut mot bergen i fjärran red pärlband av kavalleri, de första mot fronten. Det var omkring ett tusen på väg i tio olika kolonner som spred sig som hjulekrar; deras sporrar klirrade, deras röd-vit-gröna fanor fladdrade rakt ut, korslagde axelremmar blänkte matt, gevär slängde över sadlarna, tunga höga sombreros och brokiga faltar.

Bakom varje kompani traskade tio eller tolv kvinnor till fots med kokustrutning på huvudet och ryggen och kanske en packmula lastad med majssäckar. Och när de gick förbi vagnarna ropade de tillbaks till sina vänner på tågen...

Villa själv stod lutad mot en vagn med händerna i fickorna. Han hade en gammal slokhatt, en smutsig skjorta utan krage och en väldigt sliten och blank brun kostym. Over hela den dammiga slätten framför honom hade män och hästar kommit fram som genom ett trollslag. Det var en omåttlig röra av sadlande och betslande — en sprucken stridssignal från plåthorn. Brigada Zaragosa gjorde sig klar att bryta upp — en flankkolonn på tvåtusen man skulle rida mot sydost och anfälla Tlahualilo och Sacramento. Villa hade synbarligen nyss anlänt till Yermo. Han hade stannat kvar på måndag kväll i Camargo och varit med på en compadres bröllop. Hans ansikte var sammandraget i trötthetsrynkor.

— *Carramba!* sa han med ett grin. Vi började dansa på måndag kväll, dansade hela natten, hela nästa dag och igår natt också. Vilken *baile!* Och vilka *muchachas!* Flickorna i Camargo och Santa Rosalia är de vackraste i Mexiko! Jag är utsliten — *rendido!* Det var hårdare arbete än tjugo bataljer...

Så lyssnade han på rapporter från någon stabsofficer som kom framsprängande, gav en koncis order utan att tveka och officeren red iväg. Han sa till señor Calzado, ansvarig för järnvägen, i vilken ordning tågen skulle gå söderut. Han angav för señor Uro, chefen för trossen, vilka förnödenheter som skulle distribueras från trupptågen. Till señor Munoz, chef för telegrafan, gav han namnet på en federal kapten som 16r en vecka sedan hade omringats av Urbinas folk och dödats med alla sina soldater i bergen nära La Cadena, och gav honom order om att gå in på de federalas ledning och skicka ett meddelande till general Velasco i Torreon som skulle uppges vara en rapport från denne kapten från Conejos med begäran om order... Han tycktes känna till och bestämma allt...

I en stor cirkel hade artilleriet ställts upp, klart till insats med öppna ammunitionskistor och mulorna instängda i mitten. Överste Servin, chef för artilleriet, satt uppflugen på en väldig fux, en löjlig liten figur, bara en och en halv meter hög. Han vinkade och hälsade ropande på general Angeles, Carranzas krigsminister — en lång tanig karl, barhuvud i brun tröja och med en krigskarta över Mexiko hängande från axeln — som grenslade en liten åsna. I de tjocka dammolnen slet svettiga karlar. De fem amerikanska artilleristerna hade hukat sig i lä av sin

kanon och rökte. De ropade på mig:

— Hörru grabben! Va i helvete har vi gett oss in i den här soppan för? Ingenting att äta sen igår kväll — tolv timmars arbete — du, ta en bild på oss, va?

Sent på eftermiddagen red Brigada Zaragosa bort över öknen och en ny natt Toll.

Vinden ökade stadigt i mörkret och blev kallare och kallare. När jag tittade upp mot himlen som hade glittrat av klara stjärnor såg jag att allt var svart av moln. Genom de dånande virvlarna av damm gick tunna streck av gnistor söderut. Kolpåfyllningen i lokens eldstäder åstadkom plötsliga eldklot längs kilometerna av tåg. Först trodde vi att vi hörde ljudet av stora kanoner i fjärran. Men med en gång, oväntat, spräcktes himlen av ett bländande sken från horisont till horisont, mullret kom som ett slag och regnet kom jämnt och tjockt som en flodvåg. För ett ögonblick tystnade arméns mänskliga sorl. Alla eldar försvann på en gång. Och sen kom ett våldsamt skrik av ilska och skratt och besvikelse från soldaterna ute på slätten och det mest märkliga klagotjut som jag någonsin hört från kvinnorna. De två ljuden varade bara en minut. Männen svepte in sig i sina ponchos och sjönk ned i skydd av buskaget; och de hundratals kvinnorna och barnen som satt ute i kylan och regnet på flakvagnarna och godsfinornas tak slog sig tyst ned och väntade med indiansk stoicism på gryningen.

Vattentåget startade först. Jag åkte på lokets kofångare som redan var upptagen: den var permanent bostad åt två kvinnor och deras barn. De hade gjort en liten eld av mesquitekvistar på den smala järnplattformen och bakade tortillas där; över huvudet på dem mot ångpannans blåsiga oljud fladdrade ett litet klädstreck med tvätt...

Det var en strålande dag, varmt solsken omväxlande med stora vita moln. I två breda kolonner, en på var sida av tåget, var armén redan på marsch söderut. Så långt ögat räckte hängde ett mäktigt dubbelt dammoln över dem; och små söliga grupper av män till häst skumpade fram då och då med en stor mexikansk flagga. Däremellan rörde sig tågen långsamt; de svarta rökpelarna från loken med jämna mellanrum blev mindre och mindre tills bara ett smutsigt dis syntes vid norra horisonten.

Jag gick ned i finkan för att få en slurk vatten och där hittade jag tågets konduktör som låg i sin brits och läste Bibeln. Han var så intresserad och road att han inte la märke till mig förrän efter en minut. När han gjorde det ropade han glatt:

— *Oiga*, jag har hittat en fin historia om en kille som hette Simson och som var *muy hombre* — en riktig karl — och hans kvinna. Hon var spanjorska skulle jag tro att döma av det lömska trick hon utsatte honom för. Han började som god revolutionär, Maderista, och hon gjorde *pelón* av honom!

*Pelón* betyder bokstavligen stubbad hjässa och är slanguttrycket för en federal soldat, eftersom den federala armén till stor del rekryteras från fångelserna.

Vår förtrupp med en telegrafist hade marscherat till Conejos kvällen innan och de mötte tåget med stor upphetsning. Kampanjens första blod hade spillts; några stycken *colorados* på spaning norrut från Bermejillo hade överraskats och dödats alldeles bakom sluttningen på det stora berget som ligger österut. Telegrafisten hade också underrättelser. Han hade gått in på den federala ledningen igen och skickat ett meddelande till de federalas befälhavare i Torreón undertecknat med den döde kaptenens namn och begärt order, eftersom en stor rebellstyrka tycktes närma sig norrifrån. General Velasco svarade att kaptenen skulle hålla Conejos och sätta upp förposter mot norr för att försöka ta reda på hur stor styrkan var. Samtidigt hade telegrafisten hört ett meddelande från Argumedo, befälhavaren i Mapimi, som sa att hela

norra Mexiko var på väg mot Torreon tillsammans med gringoarmén.

Conejo såg ut likadant som Yermo med den skillnaden att där inte fanns någon vattentank. Ett tusen man med den vitskägige gamle general Rosalio Hernandez ridande i täten utgick nästan omedelbart och reparationståget följde med några kilometer till ett ställe där de federala hade bränt två järnvägsbroar några månader tidigare. Bortom den sista lilla bivacken i denna väldiga armé som bredde ut sig omkring oss sov öknen tyst i värmeböljorna. Det blåste inte alls. Männen samlades tillsammans med sina kvinnor på Hakvagnarna, gitarrer kom fram och hela natten hördes hundratals sjungande röster från tågen.

Nästa morgon gick jag och hälsade på Villa i hans vagn. Det var en röd kupé med kretinggardiner för fönstren, den berömda lilla kupén som Villa hade använt på alla sina resor sedan Juarez fall. Den var delad genom en halvvägg i två rum — köket och generalens sovrum. Detta lilla rum, tre gånger sex meter, var hjärtat i den konstitutionella armén. Där hölls alla krigsråd, och det fanns knappast plats för de femton generaler som möttes där. I dessa råd diskuterades de avgörande närliggande frågorna i kampanjen, generalerna bestämde vad som skulle göras — och så gav Villa de order som passade honom. Det var målat i en smutsgrå färg. På väggarna satt bilder av Carranza och en bild av Villa själv. Två träbritsar med dubbel bredd var uppvikta mot väggen. I den ena sov Villa och general Angeles, i den andra José Rodriguez och doktor Raschbaum, Villas livläkare. Det var allt...

— *Qué desea, amigo?* (Vad vill ni?) sa Villa som satt på änden av britsen i blå underkläder. Soldaterna som strövade runt släppte makligt fram mig.

— Jag vill ha en häst, *mi General*.

— *Ca-r-r-r-ai-i*, vår vän vill ha en häst, grinade Villa sarkastiskt under de andras skratt. Ja, nästa gång kräver korrespondenterna en bil! *Oiga*, señor reporter, känner ni till att ungefär ettusen man i min armé inte har några hästar? Här finns tåget. Vad ska ni med en häst till?

— Så jag kan rida med förtruppen.

— Nej, log han, det är för många balazos — för många kulor som flyger omkring förtruppen.

Han skyndade sig i kläderna medan han talade och stälpte i sig kaffe från sidan av en smutsig kaffemugg av plåt. Någon räckte honom hans svärd med guldfäste.

— Nej, sa han med avsmak. Det här blir en strid, ingen parad. Ge mig mitt gevär!

Han stod i dörröppningen till sin kupé ett ögonblick och såg tankfullt på de långa raderna av beridna män, pittoreska i sina korslagda patronbälten och oregelbundna utrustning. Så gav han några snabba order och klev upp på sin stora hingst.

— *Vámonos!* skrek Villa. Hornen smattrade och ett dämpat klickande ringande hördes när kompanierna svängde och travade söderut i dammet.

Och så försvann armén. Under dagen tyckte vi att vi hörde kanonader från sydväst, där det rapporterades att Urbina kom ned från bergen för att attackera Mapimi. Och sent på eftermiddagen kom meddelanden om att Bermejillo hade tagits och en kurir från Benavides sa att han hade tagit Tlahualilo.

Vi var febriga av otålighet att komma iväg. Vid solnedgången påpekade señor Calzado att reparationståget skulle gå om en timme så jag tog med mig en filt och gick ett par kilometer längs tågstigen till reparationståget.

Den första vagnen i reparationståget var en bepansrad flakvagn på vilken konstitutionalist-

nas berömda kanon *El Niño* var uppställd med en öppen ammunitionskista full av granater därbredvid. Bakom den fanns en pansarvagn full av soldater, sedan en vagn med stålskenor och fyra lastade med sliprar. Sedan kom loket, lokföraren och eldaren behängda med patronbälten och bössorna nära till hands. Därefter följde två eller tre godsfinikor fulla av soldater och deras kvinnor. Det var ett farligt företag. Det var känt att en stor styrka federalister fanns i Mapimi, och trakten var full av deras förposter. Vår armé var redan långt borta med undantag av femhundra man som vaktade tågen i Conejos. Om fienden kunde ta eller förstöra reparationståget skulle armén vara avskuren utan tillgång till vatten, mat eller ammunition. I mörkret gav vi oss iväg. Jag satt på *El Niños* bakstycke och pratade med kapten Diaz, pjäschefen, medan han oljade låsmekanismen till bakstycket på sin älskade kanon och lockade sina vågräta mustascher. I det pansrade utrymmet bakom kanonen, där kaptenen sov, hörde jag ett konstigt, dämpat prasslande läte.

— Vad är det?

— Va, ropade han nervöst. Åh, ingenting, ingenting!

Just då kom det fram en ung indianska med en flaska i handen. Hon kunde inte ha varit mer än sjutton, mycket vacker. Kaptenen blängde till på mig och snodde plötsligt runt.

— Vad gör du här? skrek han rasande på henne. Varför kommer du ut hit?

— Jag tyckte du sa att du ville ha något att dricka, började hon.

Jag uppfattade att jag var överflödig och ursäktade mig. De lade knappast märke till mig. Men när jag klättrade över vagnens bakände kunde jag inte låta bli att stanna och lyssna. De hade dragit sig tillbaka till sitt skrymsle och hon grät.

— Sa jag inte till dig, sa kaptenen, att inte visa dig, när det är obekanta här? Jag vill inte att varenda man i Mexiko ska glo på dig...

Jag stod på taket till den gungande stålvagnen medan vi långsamt trevade oss fram. På plattformen längst fram låg två män på mage och undersökte varje fot av spåret med lyktor och sökte efter ledningar som skulle kunna betyda att minor hade lagts ut under oss. Under fötterna på mig åt soldaterna och deras kvinnor middag runt eldar som de hade gjort upp på golvet. Rök och skratt kom ut ur skottgluggarna. Det fanns andra eldar längre bak där trasiga människor med bruna ansikten satt på huk på vagnstaken. Ovanför glittrade himlen av stjärnor, utan ett moln. Det var kallt. Efter en timmes färd kom vi till ett stycke uppruten räls. Tåget stannade med ett gnissel, loket visslade och ett tjog lyktor och lampor kom skuttande förbi. Karlar kom springande. En eld slog upp i buskaget, sen en till. Soldater ur tågets vaktstyrka stretade förbi släpande på sina gevär och formerade ogenomträngliga murar runt eldarna. Järnverktyg klingade och Åhej från karlarna som sköt skenor från Hakvagnen. En kinesisk drake av karlar gick förbi med en skena på axlarna, sedan andra med sliprar. Fyrahundra man svärmade runt det trasiga stället och arbetade med ovanlig energi och gott humör tills ropen från lagen som lade skenor och sliprar och skramlet av släggor mot rälsspik blev ett stadigt oväsen. Det var en gammal skada, troligen ett år, gjord när samma konstitutionalister retirerade norrut för Mercadors federala armé, och vi fick det ordnat på en timme. Så framåt igen. Ibland var det en utbränd bro, ibland ett hundratal meter spår som hade vridits till slingor av ett backande lok med kätting. Det gick sakta framåt. Vid en stor bro som det skulle ta två timmar att reparera gjorde jag upp en liten eld för att bli varm. Calzado kom förbi och hälsade.

— Vi har en dressin därframme, sa han, och vi ska ner och titta på de döda. Vill du följa med?

— Vilka döda?

— Jo, i morse skickades en förpostering på åttio rurales på spaningsuppdrag norrut från Bermejillo. Vi hörde det på telegrafan och informerade Benavides på vänsterflanken. Han skickade ett förband för att ta dem bakifrån och drev dem norrut under en strid som pågick i två och en halv mil, innan de brakade in i vår huvudstyrka, och ingen kom undan med livet i behåll. De ligger utspridda längs hela vägen precis där de stupade.

Inom ett ögonblick skyndade vi söderut på dressinen. På höger och vänster sida om oss red två skuggiga figurer, beridna vakter med gevären beredda under armen. Snart hade vi lämnat tågets eldar och flammor bakom oss och var omgivna och dolda av öknens väldiga tystnad.

— Ja, sa Calzado, *rurales* är modiga. De är *muy hombres*. *Rurales* är de bästa kämparna Diaz och Huerta någonsin har haft. De deserterar aldrig till revolutionen. De förblir alltid lojala mot den sittande regeringen. För att de är poliser.

Det var mycket kallt. Ingen av oss talade mycket.

— Vi rider framför tåget på natten, sa soldaten på min vänstra sida, så att om det finns några dynamitbomber under...

— Så kan vi upptäcka dom och gräva fram dom och hälla vatten i dom, *carramba!* sa en annan sarkastiskt.

De andra skrattade. Jag började grubbla över det och det fick mig att darra. Öknens döda tystnad tycktes som en undertryckt väntan. Man kunde se tre meter från spåret.

— *Oiga!* skrek en av ryttarna. Det var precis här som en av dem låg.

Bromsarna gnisslade och vi tumlade av och nedför den branta vallen med lyktan hoppande framför oss. Något låg hopkrupet runt foten på en telegrafstolpe — någonting oändligt litet och luggslitet, som en hög med gamla kläder. Ruralen låg på rygg vriden åt sidan från höfterna. Han hade blivit fråntagen allt av de sparsamma rebellerna — skor, hatt, underkläder. De hade lämnat kvar hans trasiga vapenrock med dess matta silverfläta, för det var sju kulhål i den; och hans byxor som var nedsölade med blod. Han hade uppenbarligen varit mycket större i livet — de döda krymper så. Ett vilt rött skägg gjorde blekheten i hans ansikte grotesk, tills man lade märke till att under det och smutsen och de långa ränderna av svett efter hans fruktansvärda kamp och den hårda ritten var hans mun mild och fridfullt öppen, som om han sov. Hans hjärna hade blivit bortskjutet.

— *Carrai!* sa en vakt. Det var ett skott som passade den smutsiga geten! Rakt genom skallen!

De andra skrattade.

— Va, du tror väl inte att dom sköt honom där i striden heller, *pendejo?* skrek hans kamrat. Nej, dom går alltid runt och kollar efteråt...

— Skynda på! Jag har hittat den andre, ropade en röst bortifrån mörkret.

Vi kunde rekonstruera hans sista strid. Han hade ramlat av hästen, sårad — för det var blod på marken — i en liten torr bäckfåra. Vi kunde till och med se var hans häst hade stått medan han matade i patroner i sin mauser med febriga händer och dundrade på, först bakåt, där följarna kom under indianska stridsrop, och sedan på de hundraden och åter hundraden av blodtörstiga ryttare som strömmade ned norrifrån med demonen Pancho Villa i spetsen. Han måste ha kämpat länge, kanske ända tills de inringade honom med en mur av eld — för vi fann hundratals tomma patroner. Och sedan, när sista skottet var skjutet gjorde han en rusning

österut, träffades vid vartenda steg; gömde sig ett ögonblick under den lilla järnvägsbron och sprang ut mot den öppna öknen, där han stupade. Det fanns tjugo kulhål i honom. De hade tagit av honom allt utom underkläderna. Han låg med utspärrade lemmar och gav ett intryck av desperat handlande, spända muskler, en näve knuten och utslängd i dammet som om han måttade ett slag; ett vilt jubelgrin i ansiktet på honom. Stark, vild, tills man tittade närmare och såg det fina draget av svaghet som döden sätter på livet — det sköra uttrycket av idioti över alltsammans. De hade skjutit honom genom huvudet tre gånger — vad de måtte ha varit rasande!

Så kröp vi söderut genom natten igen... Några kilometer och så en sprängd bro eller ett stycke förstört spår. Stoppet, de dansande lamporna, de väldiga lägereldarna som slog upp från öknen och de fyrahundra vilda karlarna som vildsint strömmade ut och kastade sig över arbetet... Villa hade gett order om att skynda på...

Vi hade tagit Bermejillo kvällen innan — armén bröt i våldsam galopp fem kilometer norr om staden och strömmade genom den i toppfart och drev den oförberedda garnisonen på vild flykt söderut — en strid som varade åtta kilometer, ända till Hacienda Santa Clara — och dödade etthundrasex *colorados*. Några timmar senare kom Urbina inom synhåll ovanför Mapimi och de åttahundra *colorados* där evakuerade staden när de fick höra den överraskande nyheten att hela konstitutionalistarmén stod på deras högerflank, och de flydde i rasande fart till Torreon. I hela trakten drog sig de överraskade federalisterna i panik tillbaka till staden.

Sent på eftermiddagen kom ett knubbigt litet tåg på den smalspåriga järnvägen från Mapimi-hållet och därifrån hördes de högljudda tonerna av en tio man stark strängorkester som spelade *Recuerdos* från Durango — som jag så ofta hade dansat till med Tropan. Taken, dörarna och fönstren var packade med mexikaner som sjöng och stampade takten med klackarna samtidigt som de avfytrade sina gevär i ett slags salut när de kom in i staden. Vid stationen gjorde detta underliga ekipage halt, och vem steg ur det om inte Patricio, general Urbinas stridande diligenskusk vid vars sida jag så ofta hade åkt och dansat. Han kastade armarna om mig och skrek:

— Juanito. Här är Juanito, *mi General!*

På ett ögonblick frågade vi och svarade varandra om tusen och en saker. Skulle jag till slaget om Torreon? Visste han var Don Petronilo var? Och Pablo Seanes? Och Raphaelito? Och mitt i alltihopa ropade någon:

— Viva Urbina! och den gamle generalen själv stod på trappan — hjälten med lejonhjärtat från Durango.

Han var halt och lutade sig mot två soldater. Han hade ett gevär i handen, en gammal kasserad Springfield med nedfilade sikten — och hade ett dubbelt patronbälte om midjan. Ett ögonblick stod han kvar där fullständigt uttryckslös och hans små hårda ögon borrhade sig in i mig. Jag trodde att han inte kände igen mig, när hans sträva, tvära stämman plötsligt slungade ut:

— Det där är inte samma kamera som ni hade förut! Var är den andra?

Jag skulle just svara när han avbröt mig.

— Jag vet. Ni lämnade den i La Cadena. Sprang ni mycket fort?

— Ja, *mi General*.

— Och ni har kommit till Torreon för att få springa igen?



— När jag började springa från La Cadena, anmärkte jag stucket, var Don Petronilo och trupperna redan två kilometer därifrån.

Han svarade inte, men kom haltande nedför trappan medan ett gapskratt steg upp från soldaterna. Han kom fram till mig, la en hand på min axel och gav mig en liten klapp på ryggen.

— Roligt att se dej, *compañero*, sa han...

Genom öknen hade de sårade börjat släntra in från slaget vid Tlahualilo till sjukvårdståget som var långt framme, nära täten på raden av tåg. På den platta karga slätten var det så långt jag kunde se bara tre levande ting inom synhåll: en haltande man utan hatt med handen förbunden med blodigt tyg, en annan som vacklade bredvid sin stapplande häst; och en mula med två förbundna figurer långt bakom dem. Och i den stilla varma natten kunde vi från vår vagn höra stön och skrik.

Sent på söndag förmiddag var vi åter på *El Niño* längst fram på reparationståget och färdades sakta längs spåret sida vid sida med armén. *El Chavalito*, en annan kanon på flakvagn, hade kopplats bakom vår, sedan kom två pansarvagnar och arbetsvagnarna. Den här gången var det inga kvinnor med. Stämningen i armén var en annan när den slingrade fram i två väldiga ormar på vardera sidan om oss — det var inte mycket skratt och rop. Vi var nära nu, bara tre mil från Gomez Palacio, och ingen visste vad de federala hade för planer. Det verkade otroligt att de skulle låta oss komma så nära utan att leverera batalj. Omedelbart söder om Bermejillo kom vi till en ny sorts trakt. Öknen följdes av fält kantade av bevattningsdiken längs vilka väldiga gröna alamopopplar växte, höga pelare av friskhet efter det sönderbrända ödelandet vi just hade passerat genom. Här fanns bomullsfält, de vita tussarna oplockade och ruttnande på stjälkarna; majsfält med glesa gröna blad som just började komma fram. I de stora diken flödade snabbt djupt vatten i skuggan. Fåglar sjöng och de kala bergen i väster marscherade ständigt närmare ju längre söderut vi kom...

Vid Santa Clara gjorde arméns samlade kolonner halt och började defilera ut till höger och vänster, tunna streck av trupper som lunkade ut under rutmönstret av sol och skugga från de stora träden, tills sextusen man var utspridda till en enkel front, högerut över fält och genom diken förbi det sista odlade fältet, över öknen ända till bergens fot; vänsterut över den platta världens böljegång. Signalhornen smattrade svagt och nära och armén satte sig i rörelse i en mäktig linje tvärs över hela trakten. Ovanför dem svävade en milsvid gyllene gloria av damm. Fanor fladdrade. I centrum i linje med dem kom kanonvagnen och vid sidan av den red Villa och hans stab. Vid de små byarna längs vägen stod *pacíficos* i sina vidbrättade hattar och vita blusar i stilla undran och såg på hur den underliga hopen passerade. En gammal man drev hem sina getter. Den skummande vågen av ryttare kastade sig över honom och vrålade av rent okynne och getterna sprang åt alla håll. En kilometer av armén skrek av skratt — dammet rullade upp från deras tusen hovar och de passerade. Vid byn Brittingham gjorde den stora linjen halt medan Villa och hans stab galopperade fram till peonerna som stod och tittade på från sin lilla kulle.

— *Oye!* sa Villa. Har några trupper passerat förbi här på sistone?

— *Si señor!* svarade flera stycken på en gång. Några av don Carlo Argumedos *gente* kom förbi i går, ganska fort.

— Hm, funderade Villa. Har ni sett den där banditen Pancho Villa här i trakten?

— *No señor!* sa de i kör.

— Ja, det är den jag är ute efter. Om jag får tag på den *diablo* kommer han att få det svårt!

— Vi önskar er all framgång, ropade *pacíficos* artigt.

— Ni har alltså aldrig sett honom?

— Nej, Gud förbjude! sa de ivrigt.

— Nå, grinade Villa. I framtiden när folk frågar om ni känner honom blir nu tvungna att medge det skamliga förhållandet! Jag är Pancho Villa!

Och därmed sprängde han iväg och hela armén följde honom...

Federalisternas överraskning hade varit så stor och de hade flytt med sådan brådska att järnvägen var intakt i flera kilometer. Men fram emot eftermiddagen började vi stöta på små broar som bränts och fortfarande rykte och telegrafstolpar som huggits ned med yxa — dåligt och hastigt gjorda små sabotage som det var lätt att laga. Men armén hade kommit långt framför oss och i kvällningen omkring tretton kilometer från Gomez Palacio kom vi fram till det ställe där tretton oavbrutna kilometer av upprivet spår började. Det fanns ingen mat på tåget. Vi hade bara en filt var; och det var kallt. I skenet från lampor och eldar satte reparationståget igång med sitt arbete. Rop och bultande stål och dunset från fallande syllar... Det var svart natt med några få suddiga stjärnor. Vi hade satt oss runt en eld och pratade och slumrade till, när plötsligt ett nytt ljud fyllde luften — ett ljud tyngre än släggor och djupare än vinden. Det stötte till — och var stilla. Sedan kom ett stadigt muller som från avlägsna trummor och så stöt! stöt! Släggorna Toll, röster tystnade och vi blev blickstill. Någonstans där framme utom synhåll i mörkret — det var så stilla att luften bar med sig varje ljud — hade Villa och armén kastat sig över Gomez Palacio och striden hade börjat. Den tätnade stadigt och långsamt tills kanonboffarna föll som ekon på varandra och gevärselden smattrade som stålregn.

— *Andale!* skrek en hes röst från kanonvagnens tak. Vad håller ni på med? Sätt i gång med spåret! Pancho Villa väntar på tågen!

Och med ett skrik kastade sig fyrahundra rasande dårar över skadan...

Jag minns hur vi uppvaktade den kommenderande översten att han skulle låta oss gå till fronten. Det ville han inte. Det var stränga order på att ingen fick lämna tågen. Vi bönföll honom, erbjöd honom pengar, kastade oss nästan på knä för honom. Slutligen ve knade han en aning.

— Klockan tre, sa han, ska jag ge er lösenorden och låta er fara.

Vi kurade ynkligt ihop oss runt en egen eld och försökte sova eller åtminstone bli varma. Runt oss och framför oss dansade skenet och karlarna längs det förstörda spåret, och en gång i timmen eller så kunde tåget krypa framåt trettio meter och stanna igen. Det var inte svårt att reparera — skenorna var intakta. En brytare hade hakats på höger skena och syllarna som var vridna och splittrade hade slitits upp ur sitt läge. Ständigt trängde det monotona och störande rasande ljudet från striden fram ur svärtan där framme. Det var så tröttsamt, så *enahanda*, och ändå kunde jag inte sova...

Omkring midnatt kom en av våra poster galopperande från kön på tågen och rapporterade att en stor styrka ryttare hade uppbringats på väg norrifrån som sade att de var Urbinas *gente* från Mapimi. Översten kände inte till någon truppstyrka som skulle passera vid den tiden på natten. På ett ögonblick blev allt en virvelvind av förberedelser. Tjugofem beväpnade och beridna karlar galopperade som galningar mot kön med order att stoppa nykomlingarna i femton minuter — om de var konstitutionalister på order av översten, om inte genom att hålla

stånd mot dem så länge som möjligt. Arbetarna kallades snabbt tillbaka till tåget och fick sina gevär. Eldarna släcktes och blossen — alla utom tio — kvävdes. Vår vaktstyrka på tvåhundra man gled tyst ut i det tjocka buskaget och laddade bössorna medan de gick. På vardera sidan om spåret intog översten och fem av hans män sina poster obehäpnade med lampor högt över huvudet. Och ur det tjocka svarta kom så täten på kolonnen. Den utgjordes av ett annat slags karlar än de välklädda, välutrustade och välnärda soldaterna i Villas armé. De här var magra trashankar insvepta i urblekta trasiga ponchos, utan skor på fötterna, krönta med landsbygdens tunga pittoreska sombreros. Hopplindade lassorep hängde på deras sadlar. Deras riddjur var Durangobergens magra, hårda, halvilda ponnies. De red buttert och föraktfullt mot oss. De varken kände till lösenordet eller brydde sig om att känna till det. Och som de red sjöng hela rotar de entoniga utantillballaderna som peonerna komponerar och sjunger för sig själva när de vaktar boskap om natten på de stora höglänta slätterna i norr.

Och plötsligt när jag stod där längst fram i linjen av bloss rycktes en passerande häst ner på bakbenen och en röst som jag kände igen skrek:

— Hej, miister! Ponchon åkte högt upp i luften, mannen föll av sin häst och på ett ögonblick var jag omsluten av Isidro Amayas armar.

Bakom honom utbröt en kör av rop:

— *Qué tal!* Miister! Ah, Juanito vad vi är glada att se dig! Var har du varit? De sa att du hade dödats vid La Cadena! Sprang du fort från colorados? Mucho susto, va? De kastade sig på marken och samlades runt mig; femtio man som på en gång sträckte sig för att klappa mig på ryggen; alla mina käraste vänner i Mexiko — *compañeros* från La Tropa och La Cadena!

Den långa raden av män som blivit stoppade i mörkret hävde upp en kör av rop:

— Fortsätt! *Vámonos!* Vad är det frågan om? Skynda på! Vi kan inte stanna här hela natten!

Och de andra skrek tillbaka:

— Här är miister! Här är gringon som vi berättade för er om — han som dansade *jota* i La Zarca! Han som var i La Cadena! Och då trängde sig också de andra fram.

De var tolvhundra. Tyst, buttert med korn på striden där framme defilerade de mitt i den dubbla linjen av högt lyfta facklor. Och var tionde man hade jag träffat tidigare. När de passerade skrek översten till dem:

— Vad är lösenordet? Vik upp hattarna fram! Känner ni till lösen?

Hest, ilsket vrålade han åt dem. Lugnt och fräckt red de förbi utan att fästa det minsta avseende vid honom.

— Åt helvete med lösen, skrånade de och skrattade åt honom. Vi behöver ingen lösen! Dom kommer nog att märka vilken sida vi är på när vi börjar slåss!

Det ständiga ljudet från striden fyllde natten. Där framme dansade facklor, skenor klingade, släggor trummade på spikarna, karlarna i reparationslaget ropade under sitt ursinniga arbete. Klockan var över tolv. Sedan tågen hade nått början på det förstörda spåret hade vi kommit en kilometer. Då och då kom en efterslänrare från huvudstyrkan längs raden av tåg, släpade sig in i ljuset med sin stora mauser på sned över axeln och bleknade bort i mörkret mot ljudorgien åt Gomez Palacio till.

Soldaterna i vår vaktstyrka satt omkring små eldar på åkrarna och lättade på sin spända väntan; tre av dem sjöng en liten marschvila som började:

Jag vill inte va Porfirista  
 Jag vill inte va Orozquista  
 Men jag vill vara volontär uti hären Maderista!

Nyfikna och upphetsade skyndade vi fram och tillbaka längs tågen och frågade folk vad de visste, vad de trodde. Jag hade aldrig hört det riktiga dödarljudet tidigare och det gjorde mig vild av nyfikenhet och nervositet. Vi var som hundar i en hundgård när det är hundslagsmål utanför. Till slut brast förtrollningen och jag blev fruktansvärt trött. Jag somnade tungt på en liten hylla under kanonmynningen där arbetarna kastade sina nycklar, släggor och bräckjärn när tåget gick framåt trettio meter och staplade sig själva ovanpå under rop och råa skämt.

I kylan före gryningen vaknade jag med överstens hand på min axel.

— Ni kan ge er av nu, sa han. Första delen av lösenordet är "Zaragosa" och svaret "Guerrero". Våra soldater känns igen på att deras hattar är uppnålade framtill. Farväl!

Det var mycket kallt. Vi lade filtarna om oss som ponchos och traskade fram förbi reparationslagets ursinne, där de hamrade på under de hoppande blossen — förbi de fem beväpnade männen som satt och hängde runt elden vid mörkrets gräns.

— Är ni på väg till striden, *compañeros*, skrek en i gänget. Se upp för kulorna!

Det skrattade de alla åt. Vakterna skrek:

— *Adios!* Döda inte alla! Lämna några *pelónes* åt oss!

Bortom den sista facklan, där det trasiga spåret var vridet och omkringvräkt på den uppslitna järnvägsbanken väntade en skuggig figur på oss.

— *Vámonos* tillsammans, sa han och tittade på oss. I mörkret är tre man en armé.

Vi snubblade fram längs det trasiga spåret, tysta, nätt och jämnt i stånd att urskilja honom med blicken. Han var en liten, satt soldat med ett gevär och ett halvtomt patronbälte över bröstet. Han sade att han just hade tagit en sårad från fronten till lasarettståget och var på väg tillbaka.

— Känn på det här, sa han och höll fram armen. Den var genomblöt. Vi kunde inte se någonting.

— Blod, fortsatte han sakligt. Hans blod. Han var min *compadre* i Brigada Gonzales-Ortega. Vi gick in i natt där framme och så många, så många — vi blev avskurna på mitten.

Det var det första vi hade hört eller tänkt om sårade. Plötsligt hörde vi striden. Den hade pågått hela tiden, men vi hade glömt det — ljudet var så monstrosöst, så monotont. Fjärran gevärseld kom som när man river sönder tjock tältduk, kanonen stötte som en pålkran. Vi var bara en mil därifrån nu.

Ut ur mörkret kom en liten grupp män — fyra stycken — och bar på något tungt och motsträvt i en filt mellan sig. Vår vägvisare slängde upp bössan och anropade dem och det svar han fick var ett kränkingsstön från filten.

— *Oiga, compadre*, läspade en av bärarna skrovligt. Var i Jungfruns kärleks namn är lasarettståget?

— Omkring en halvmil...

— *Válgame Dios!* Hur ska vi...

— Vatten! Har ni något vatten?

De stod med filten mellan sig och något droppade från den, dropp, dropp, dropp på syllarna.

Den hemska rösten därinne skrek en gång:

— Dricka! och föll till ett skälvande stön.

Vi gav våra behållare till bärarna och de tömde dem, tyst, djuriskt. Den sårade glömde de.

Sedan kastade de sig dystra vidare...

Andra uppenbarade sig ensamma eller i små grupper. De var rätt och slätt vaga gestalter som raglade i natten som druckna, som otroligt trötta män. En drogs mellan två som gick till fots med hans armar runt sina axlar. En som inte var mer än pojke vacklade fram med sin fars kraftlösa kropp på ryggen. En häst kom förbi med nosen mot marken och med två kroppar som slängde tvärs över sadeln, medan en karl gick bakom och slog hästen i ändan och svor gällt. Han passerade och vi kunde höra hans falska falsett tona bort i fjärran. Några stönade med fula kvävda stön av yttersta smärta; en man som hängde i sadeln på en mula skrek mekaniskt varje gång mulan tog ett steg...

Snart var vi nära slaget. I öster på andra sidan det väldiga platta landskapet visade sig ett blekt grått ljus. De stolta alamopoplarna som stod höga och kompakta i täta led längs dikena åt väster brast ut i skurar av fågelsång. Det började bli varmt och nu kom den stilla lukten av jord och gräs och växande majs — en rofylld sommargryning. I detta bröt bullret från slaget in som något vansinnigt. Det hysteriska pladdret från gevärseld som tycktes ha en kontinuerlig underton av skrik — fast när man lyssnade efter den var den borta. Det nervösa dödliga hack-hack-hack från kulsprutorna, som någon jättelik hackspett. Kanonerna som dånade som stora klockor och visslandet från deras projektiler Bom-p-a-a-i-i-e-ooo! Och det allra mest fruktansvärda av alla krigets ljud, exploderande granater. Krasch-oo-ii-iaaa!

Den stora varma solen simmade upp i öster genom en tunn rök från den bördiga jorden och över hedarna i öster började värmeböljorna dallra. Det tog tag i de förvånansvärt gröna kronorna på de ståliga alamopoplarna vilka kantade diket som löpte parallellt med järnvägen till höger om oss. Träden tog slut där och därbortom blev hela muren av kala berg, staplade kedja efter kedja, rosafärgade. Nu var vi i förbränd öken igen, tätt bevuxen med dammig mesquite. Vi var så nära — bara tre kilometer från Gomez Palacio — att vi kunde titta längs det förstörda spåret rakt in i stan. Vi kunde se den svarta runda vattentanken och bakom den lokstallet och mitt emot dem på andra sidan spåret de låga väggarna av saltorkat tegel på Brittingham Corral. Skorstenarna, byggnaderna och träden på La Esperanzas tvålfabrik reste sig tydligt och stilla likt en liten stad, till vänster. Nästan omedelbart till höger om järnvägen, såg det ut som, reste sig Cerro de la Pilas stela, steniga topp till stenreservoaren som krönte den och sluttade ned västerut i en rad mindre toppar, en taggig rygg ett par kilometer lång. Större delen av Gomez låg bakom Cerros slutningar och på dess vänstra sida utgjorde villorna och trädgårdarna i Lerdo en livfull grön fläck i öknen. De stora bruna bergen åt väster gjorde en väldig sväng bakom de två städerna och föll sedan bort söderut i veck efter veck av karg ödslighet. Och rakt söderut från Gomez, utsträckt vid foten av denna kedja, låg Torreón, den rikaste staden i norra Mexiko.

Skjutandet upphörde aldrig men det tycktes tonas ned till en underordnad plats i en fantastisk och oordnad värld. Längs spåret i det varma morgonljuset släpade sig en flod av sårade män, brutna, blödande, förbundna med murkna blodiga bandage, obegripligt utmattade. De passerade oss och en till och med föll och blev liggande orörlig intill oss i dammet — och vi brydde oss inte om det. Soldater som hade slut på patronerna vandrade utan mål ut ur buskaget kånkande på sina bössor och dök in i buskaget igen på andra sidan järnvägen, svarta

av krut, randiga av svett och med ögon som tomt stirrade mot marken. Det tunna fina dammet virvlade upp i lata moln vid varje steg och blev hängande där och torkade ut strupe och öron. Ett litet ryttarkompani travade ut ur snåren och red upp på spåret och såg mot staden. En av karlarna klev ur sadeln och satte sig bredvid oss.

— Det var hemskt, sa han plötsligt. Carramba! Vi gick in dit till fots i natt. Dom satt i vattentanken med hål för gevären utskurna i järnet. Vi fick lov att gå fram och sticka in gevären genom hålen, och vi dödade dom allihop — en dödsfälla! Och så Brittingham Corral! Dom hade två rader med skottgluggar, en för dom som stod på knä och en för dom som stod. Tre tusen rurales där — och dom hade fem kulsprutor att svepa vägen med. Och lokstallet med tredubbla skyttegravar utanför och underjordiska gångar så dom kunde krypa under och skjuta oss i ryggen... Våra bomber fungerade inte och vad kunde vi åstadkomma med gevären? *Madre de Dios!* Men vi var snabba — vi tog dom med överraskning. Vi tog lokstallet och vattentanken. Och så i morse kom tusentals — tusentals — förstärkning från Torreón — och deras artilleri — dom drev oss tillbaks igen. Dom gick fram till vattentanken och stack in bössorna genom gluggarna och dödade oss alla — dom jävlarna!

Vi kunde se platsen medan han talade och höra det helvetiska oväsendet och skriken, och ändå rörde sig ingen, och det fanns inget tecken på skjutandet — inte ens rök utom när en kartesch kom vrålade ned mot den första raden av träd och spydde ut en vit puff. Varken det smällande knattret av gevärseld eller kulsprutornas staccato, ja inte ens de hamrande kanonerna hördes längre. Den platta dammiga slätten, träden och skorstenarna i Gomez och det steniga berget låg stilla i hettan. Från alamopoplarna därborta till höger kom bekymmerslös fågelsång. Man hade intrycket av att ens sinnen ljög. Det var en otrolig dröm, genom vilken den groteska processionen av sårade trängde fram som spöken i dammet...

Vi återvände längs den slingrande stigen genom mesquiten, korsade det förstörda spåret och tog kurs över den dammiga slätten åt sydost. När jag tittade bakåt längs järnvägen kunde jag se röken och den runda fronten på det främsta tåget flera kilometer bort och framför det ett myller av ivriga små prickar som svärmade på järnvägsbanken, förvridna likt föremål som man ser i en buktad spegel. Vi klev på i ett töcken av tunt damm. De stora mesquiteträden krympte tills de knappt räckte oss till knäna. Till höger badade de höga bergen och stadens skorstenar stilla i den varma solen; gevärselden hade nästan upphört för tillfället och endast bländande explosioner av tjock vit rök markerade våra enstaka bombardemang längs åsen. Vi kunde se våra ljusbruna kanoner gunga fram över slätten och sprida sig längs den första raden av alamopopplar där fiendeartilleriets sökande finger ständigt trevade. Små grupper av ryttare rörde sig fram och tillbaks över öknen och efterslänrare till fots som kånkade på sina gevärv.

En gammal peon, böjd av ålder och klädd i trasor, hukade i det låga buskaget och samlade mesquitekvistar.

— Vår vän, sa vi till honom, finns det något sätt att ta sig in och titta på striden från nära håll?

Han rätade på sig och stirrade på oss.

— Om ni hade varit här lika länge som jag, sade han, skulle ni inte bry er om att titta på striden. Carramba! Jag har sett dom ta Torreón sju gånger på tre år. Ibland anfaller dom från Gomez Palacio och ibland från bergen. Men det är samma sak hela tiden — krig. Det har sitt intresse för de unga men vi gamlingar, vi är trötta på krig.

Han tystnade och stirrade ut över slätten.

— Ser ni det här torra diket? Om ni kliver ner i det och följer det så kommer ni till stan. Och

sedan tillade han nyfiket, som om han hade kommit på något: — Vilket parti tillhör ni?

— Konstitutionaliserna.

— Jaså. Först var det Maderisterna, sen Orozquisterna och nu — vad var det ni sa att dom hette? Jag är mycket gammal, och jag har inte långt kvar att leva; men det här kriget — för mej verkar det att allt det åstadkommer är att vi får svälta. Gå med Gud, señores.

Och han böjde sig ned igen till sin tidsödande uppgift medan vi tog oss ned i fåran. Det var ett oanvänt bevattningsdike som gick i västsydväst, dess botten var täckt av dammig ogräs och slutet på dess raka sträckning doldes för oss av en sorts hägring som såg ut som en blänkande vattenpöl. Lätt framåtböjda för att vara dolda utifrån gick vi som det verkade i flera timmar medan den sprickiga botten och de dammiga sidorna på diket reflekterade den våldsamma hettan mot oss tills vi var svimfärdiga. En gång red några ryttare förbi ganska nära på höger sida med stora klingande sporrar; vi hukade oss ned tills de hade ridit förbi, för vi ville inte ta några risker. Nere i diket hördes artillerielden svag och avlägsen, men en gång stack jag försiktigt upp huvudet ovanför dikeskanten och upptäckte att vi var mycket nära den främsta raden av träd. Granater exploderade längs den och jag kunde till och med se vällande våldsam rök som slog ut ur kanonmynningarna och känna skummet på ljudvågorna träffa mig som ett slag när de sköt. Vi var femhundra meter framför vårt artilleri och tydligen på väg mot vattentanken alldeles i utkanten av staden. När vi böjde oss ned igen flög granaterna ovanför oss och visslade vasst och plötsligt över himlavalvet och skars av abrupt tills det plötsliga booff från deras brisad kom. Där framme där brofundamentet till järnvägens huvudspår gick över fåran låg en liten hög av kroppar — tydligen kvar från det första anfallet...

Under fundamentets skugga satt fyra karlar och spelade kort. De spelade apatiskt utan att tala, med ögon röda av trötthet. Hettan var fruktansvärd. Då och då kom en förlupen kula skriande förbi. Oäär-iss-s-s-z-je! Detta underliga sällskap tog vår ankomst som något självklart. Prickskytten kröp ihop utom skotthåll och stoppade i en ny omgång patroner i geväret.

— Ni råkar inte ha en droppe vatten kvar i behållaren, va? frågade han. *Aido!* vi har varken ätit eller druckit sedan igår!

Han hällde i sig vattnet och betraktade förstulet kortspelarna, ifall de också skulle vara törstiga.

— Dom säger att vi ska anfälla vattentanken och Brittingham Corral igen, när artilleriet har gått i ställning och kan understödja oss. Chi-huahua *hombre!* men det var *duro* i natt. Dom slaktade oss på gatorna där...

Han torkade munnen med baksidan av handen och började skjuta igen. Vi låg bredvid honom och tittade framåt. Vi var omkring tvåhundra meter från den dödliga vattentanken. På andra sidan spåret och den breda gatan därbortom låg Brittingham Corrals bruna jordväggar och såg oskyldiga nog ut nu, när bara små svarta prickar visade de dubbla raderna av skottgluggar.

— Där är kulsprutorna, sade vår vän. Ser ni dom, dom där smala piporna som sticker fram över kanten?

Vi kunde inte urskilja dem. Vattentank, Corral och stad låg sovande i hettan. Damm svävade fortfarande i luften som ett tunt dis. Omkring femtio meter från oss var ett grunt, utsatt dike, som tydligen hade varit federal skyttegrav tidigare, för jorden hade lagts upp på vår sida. Tvåhundra sandfärgade smutsiga soldater låg i diket nu — konstitutionalisternas infanteri. De låg på marken i alla möjliga utmattade ställningar; några sov på ryggen med ansiktet mot den

heta solen; andra flyttade trött, med händerna formade till skopor, jord från bak- till fram- sidan. Framför sig hade de staplat upp oregelbundna stenhögar...

Plötsligt pangade artilleriet bakom oss på en gång, och över våra huvuden flög ett dussin granater vrålände mot Cerro.

— Det är signalen, sa mannen vid vår sida. Han kravlade ned i diket och sparkade på den sovande.

— Upp och hoppa, skrek han. Vakna. Vi ska anfalla *pelones*.

Den snarkande stönade och öppnade sakta ögonen.

Han gäspade och tog upp geväret utan ett ord. Kortspelarna började käbbla om sina vinster. En våldsam dispyt utbröt om vem som ägde kortleken. Muttrande och fortfarande grälände snubblade de ut och följde prickskytten över dikeskanten.

Gevärseld skallade längs kanten på skyttegravnen där framme. De som sov kastade sig över på mage bakom sina små skydd — deras armbågar arbetade frenetiskt med att ladda gevären. Den ihåliga vattentanken av stål ekade av det dunkande kulregnet; flisor av soltorkat tegel yrde från muren på Brittingham Corral.

Med ens gnistrade muren av skinande gevärspipor och två vaknade, sprakande av dold intensiv eldgivning. Kulor fyllde rymden med visslande stål — trummade upp det rykande dammet tills en yrande gul molnridå dolde oss för huset och tanken. Vi kunde se hur vår vän sprang hukande längs marken med den sömnige efter sig, upprätt, fortfarande gnuggande sig i ögonen. Bakom kom spelarna på rad, fortfarande käbblande. Någonstans bakom oss ljöd ett signalhorn. Prickskytten som sprang främst stannade plötsligt och vacklade som om han hade sprungit in i en tjock vägg. Hans vänstra knä vek sig under honom och han sjönk liksom tokig ned på ett knä på den utsatta slätmarken och slet upp geväret med ett skrik.

— — — de smutsiga aporna! vrålade han och sköt snabbt in i dammet. Jag ska visa dom...! Dom rotborstarna: Kåkfararna! Han skakade otåligt på huvudet liksom en hund som skadat örat. Blodsdroppar stänkte från det. Råmande av ilska sköt han iväg resten av magasinet, sjönk sedan till marken och kastade sig fram och tillbaks några minuter. De andra sprang förbi honom och gav honom knappt en blick. Nu kokade skyttegravnen av karlar som kravlade upp som maskar när man vänder på en stock. Gevärselden skallrade gällt. Bakom oss närmade sig springande fötter och karlar i sandaler med filtar över axlarna kom ramlande och halkande ned i diket och kravlade upp på andra sidan — hundratals tycktes det...

De dolde nästan fronten för oss, men genom dammet och mellanrummen mellan de springande benen kunde vi se hur soldaterna i skyttegravarna hoppade över sin barrikad som en brytande våg. Och sedan föll den ogenomträngliga dammridån och kulsprutornas våldsamma hackande sydde ihop den väldiga röran av ljud. En glimt genom en rämna i molnet som slets upp av en plötslig het vindpust — vi kunde se hur den första bruna raden av män vacklade allesammans som druckna, och kulsprutorna ovanför muren spottade skarpt, matt rött i solskenet. Sedan kom en man springande tillbaka ifrån det med svetten strömmande nedför ansiktet, utan bössa. Han sprang fort, halkade till hälften ned i vårt dike och upp på andra sidan. Andra dunkla gestalter kom fram i dammet därframme.

— Vad är det? Hur går det? ropade jag.

Han svarade ingenting utan fortsatte att springa. Plötsligt och fruktansvärt exploderade det monstruösa brakket och skriket från en kartesch i oredan där framme. Fiendens artilleri!



Automatiskt lyssnade jag efter våra kanoner. Frånsett någon enstaka smäll var de tysta. Våra hemgjorda granater strejkade igen. Två nya kartesch-explosioner. Ut ur dammolnet kom män springande tillbaks — ensamma, i par, i grupper, en skenande mobb. De ramlade över oss, omkring oss — dränkte oss i en mänsklig flod och skrek:

— Till popplarna! Till tågen! De federala kommer!

Vi kämpade oss upp tillsammans med dem och sprang också vi rakt bakåt längs järnvägsspåret... Bakom oss vrålade granaterna sökande i dammet, och den våldsamma gevärselden. Och så märkte vi att hela den breda körbanan var fylld med galopperande ryttare som utstötte gälla indiantjut och viftade med gevären — huvudkolonnen! Vi steg undan till ena sidan när de virvlade förbi, omkring femhundra — såg hur de stod framåtlutade i sadeln och började skjuta.

— Ge er inte in dit! Det är för hett! ropade en av infanteristerna med ett grin.

— Jag slår vad om att jag är ännu hetare, svarade en ryttare, och vi skrattade allesammans.

Vi gick lugnt tillbaks längs järnvägsspåret medan skjutandet bakom oss skruvades upp till ett oavbrutet rytande. En grupp peoner — *pacíficos* — i höga sombreros, filter och vita bomullsblusar stod bredvid med korsade armar och tittade utefter spåret mot staden.

— Se upp där, mina vänner, skojade en soldat. Stå inte där. Ni kan bli träffade.

Peonerna tittade på varandra och grinade matt.

— Men señor, sade en av dem, här står vi alltid när det är något slag...

Jag var dödstrött, raglade av brist på sömn och mat och av solens hemska hetta. Efter en kilometer tittade jag tillbaka och såg fiendens granater söka sig till raden av träd allt oftare. De verkade ha skjutit in sig ordentligt. Och just då såg jag den grå raden av kanoner spända efter mulorna börja krypa ut från träden bakåt på fyra eller fem olika ställen. Vårt artilleri hade drivits ut ur sina ställningar av granaterna... Jag slängde mig ned för att vila i skuggan av en stor mesquitebuske.

Nästan omedelbart tycktes en förändring uppstå i ljudet från gevärselden, som om den plötsligt hade upphört. Samtidigt skallade tjugo signalhorn. Jag reste mig upp och lade märke till en rad galopperande ryttare som flydde längs spåret. Fler följde dem och galopperade mot den plats där järnvägen gick förbi träden på väg mot staden. Kavalleriet hade slagits tillbaka.

Med ens svärmade hela slätten av karlar till fots och till häst som alla retirerade i full fart. En slängde sin filt, en annan sin bössa. Deras led tätade över den heta öknen, där de trampade upp dammet tills slätten var fylld av dem. Alldeles framför mig sprängde en ryttare ut ur buskaget och ropade:

— Dom federala kommer! Till tågen! Dom är alldeles bakom oss!

Hela konstitutionalistarmén var stadd på vild flykt! Jag tog upp min filt och tog till benen. Ett litet stycke längre bort stötte jag på en kanon som stod övergiven i öknen, draglinorna var avskurna, mulorna borta. Under den låg bössor, patronbälten och dussintals ponchos. Det var en vild flykt. Jag kom ut i en glänta och såg framför mig en stor massa flyende soldater utan gevär. Plötsligt svepte tre beridna män vinkelrätt framför dem och viftade med armarna och ropade:

— Vänd! ropade de. Dom kommer inte! Vänd, för Guds kärleks skull!

Två av dem kände jag inte igen. Den tredje var Villa.

Omkring två kilometer längre bort stoppades flykten. Jag mötte soldaterna när de kom tillbaka med det lättade uttrycket hos män som har fruktat en okänd fara och plötsligt befriats från den. Detta var alltid Villas styrka — han kunde förklara saker för den stora massan av vanligt folk så att de omedelbart förstod. De federala hade som vanligt misslyckats att utnyttja den möjlighet de hade att tillfoga konstitutionalisterna ett avgörande nederlag. Kanske fruktade de ett bakhåll likt det Villa hade arrangerat vid Mapula, när de segerrika federala gjorde ett utfall för att förfölja Villas flyende armé efter första attacken på Chihuahua och slogs tillbaka med svåra förluster. Hur som helst, de kom inte ut. Karlarna kom släntrande tillbaka och letade i mesquiten efter sina bössor och filter och efter andras bössor och filter. Man kunde höra dem ropa och skoja över hela slätten...

— Ah Juan, skrek en man till en annan, jag har alltid sagt att jag är bättre än du på att springa!

— Men det var du inte, *compadre*. Jag var hundra meter framför dig och flög genom luften som en kanonkula!...

Sanningen var att efter att ha marscherat tolv timmar dagen innan, stridit hela natten och hela morgonen i den stekheta solen, under den fruktansvärda pressen av att anfalla en befäst styrka mot artilleri och kulsprutor, utan mat, vatten eller sömn hade arméns nerver slutligen brustit. Men från och med att de återvände från flykten fanns det inget tvivel om den slutliga utgången. Den psykologiska krisen var över...

1914